

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Podsumowanie

Author: Wojciech Świątkiewicz

Citation style: Świątkiewicz Wojciech. (2009). Podsumowanie. W: W. Świątkiewicz (red.), "Rodzina w sercu Europy : Rybnik - Nitra - Hradec Kralove – Szeged : socjologiczne studium rodziny współczesnej" (s. 208-213). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Podsumowanie

Przedstawione w poszczególnych rozdziałach książki autorskie opracowania wyników socjologicznych badań empirycznych pozwalają na sformułowanie wniosków, które znajdują uzasadnienie w materiałach badawczych.

Pokój umysłu i zdrowie, własne dzieci i emocjonalnie wspierający mąż czy partner oraz praca dająca zadowolenie — to wartości najwyższej cenione przez Czechów, Polaków, Słowaków i Węgrów. Tworzą one przestrzeń życia osobistego, prywatnego, zamykającego się w małym świecie własnej osobowości i najbliższej rodziny.

Szczęście rodzinno-mażeńskie jest wskazywane jako najważniejszy cel życia, a dobro rodziny badani uznawali za trwałą wartość, którą należy chronić i utrwalać. Postawy takie dotyczą nie tylko rodziny małej, ale także rozszerzonej. Rodzinę traktuje się jako układ odniesienia w trudnych sytuacjach. Wszystko, co najważniejsze, jest lokowane w jej najbliższym otoczeniu, zwłaszcza tam, gdzie występuje poczucie więzi i bliskiej emocjonalnie styczności o charakterze podmiotowym. Stwarza to potencjalnie korzystne warunki do poprawy komunikacji interpersonalnej i umocnienia więzi emocjonalnych w rodzinie.

Rodzina zbudowana na zalegalizowanym związku mężczyzny i kobiety oraz połączonych z nimi więziami pokrewieństwa dzieci jest traktowana jako kulturowa nisza, dająca poczucie bezpieczeństwa emocjonalnego; jest przestrzenią, w której rozwijają się relacje osobowe budowane na opiekuńczości i odpowiedzialności; gwarantem swoistej trwałości zasad w świecie zmieniających się szybko norm i reguł postępowania oraz labilnych kryteriów ich oceny.

Najwyższy poziom akceptacji uzyskują cechy partnera, które odnoszą się do poziomu jego zawodowych kwalifikacji. Wysoką akceptacją cieszą się także specyficzne własności partnera związane z jego poglądami politycznymi. W kulturowym modelu zawierania małżeństw miesz-

czą się także pewne wskazania dotyczące wieku partnerów zakładających rodzinę. W Polsce w związki małżeńskie wchodzi zwykle osoby w jednakowym lub zbliżonym wieku. Akceptowane są jednak sytuacje, w których mężczyzna jest starszy od kobiety.

Trzy czwarte badanych przez nas respondentów określa swoją rodzinę jako tradycyjną, ponieważ są w niej zachowywane tradycyjne zwyczaje kulturowe. Pozostali uznają swoją grupę rodzinną za nowoczesną. Nie należy takiej postawy jednak łączyć bezpośrednio z dystansem lub tym bardziej z radykalnym zerwaniem z historycznie ukształtowanymi wzorami kulturowymi tradycji rodzinnych. Nowoczesność jest też pojmowana jako zmiana struktury ról rodzinnych, co zostało przyspieszone na Górnym Śląsku między innymi procesami restrukturyzacji przemysłu, a zwłaszcza górnictwa i hutnictwa. W ich wyniku coraz więcej kobiet, które dawniej koncentrowały swoją pracę głównie wokół gospodarstwa domowego, podejmuje dzisiaj aktywność zawodową. Podobnym przemianom uległy aspiracje edukacyjne i poglądy na wyższe wykształcenie. Nowoczesność nie musi oznaczać odrzucenia tradycji, może natomiast być jej bardziej świadomym wyborem, niepozabawionym współczesnej interpretacji wzorców tradycji.

Charakterystyczne jest, że nasze narody nie tylko spotykają się wokół wartości, które najwyżej cenią, ale są zgodne także w skłonnościach do marginalizowania innych wartości, których rola i znaczenie wykracza poza sferę zdomowienia w mikrospołeczności. Tylko 2,1% Czechów, 5% Węgrów, 6,5% Słowaków oraz 7,2% Polaków jest skłonnych deklaracyjnie uznawać zasadę „miłości ojczyzny” za jedną z wartości pierwszorzędnych. Patriotyzm narodowy, czyli wielki zbiorowy obowiązek troski o wspólne dobro, jakim jest naród, kraj, państwo, zajmuje marginalne miejsce w aksjologicznych przestrzeniach deklarowanych postaw. Wśród wartości, którym przypisuje się małe znaczenie, znajdują się także kariera i gromadzenie majątku, dostęp do permanentnej edukacji czy kierowanie się w życiu wartościami religijnymi. Te ostatnie są wyraźnie marginalizowane zwłaszcza przez Czechów (2,7%) i Węgrów (5,2%), trochę mniej przez Słowaków (9,5%). W Polsce, na Górnym Śląsku, blisko 30% badanych przyznaje wartościom religijnym pierwszorzędne znaczenie w życiu codziennym. W takim kontekście porównawczym uzasadnione jest podtrzymanie tezy o relatywnie silnej religijności polskiego społeczeństwa w zestawieniu ze znaczeniem, jakie religijności przyznają w swoim codziennym życiu nasi sąsiedzi z południa Europy.

W świetle współczesnych teorii socjologicznych oraz wyników badań empirycznych nie można bronić tezy, że sekularyzacja jest wskaźnikiem nowoczesności, a trwanie przy religijnych wartościach jest wyznacznikiem

kiem konserwatyizmu kulturowego. Socjologia musi zastąpić owo mityczne ujęcie powszechnego procesu sekularyzacji porównawczymi analizami socjologicznymi historycznych procesów sekularyzacji, odnoszącymi się do przypadków ich występowania.

W orientacjach na wartości deklarowane w badanym środowisku rodzin silnie jest zakorzeniona obecność pierwiastków religijnych, zarówno w płaszczyźnie deklaracji konfesyjnej, jak i praktyk religijnych o charakterze rodzinnym. Religia jest też wskazywana jako źródło poszukiwania sensu życia w sytuacjach traumatycznych. Dominująca w Polsce przynależność do Kościoła rzymskokatolickiego sprawia, że różne sfery życia rodzinnego pozostają w odniesieniach bardziej czy mniej wiążących wobec katolickiego modelu małżeństwa i rodziny.

Czynnikami, które wywołują najsilniejsze uprzedzenia, myślenie negatywnymi stereotypami są odmienne przekonania moralne oraz religijne, a dopiero w dalszej kolejności względy etniczne. Przedmiotem zdecydowanych uprzedzeń są role społeczne, zawody pozostające w sprzeczności z aprobowanym systemem norm moralnych, a mianowicie: prostytutka/sutener oraz homoseksualiści. Z dużym prawdopodobieństwem można też przyjąć, że wyróżnione czynniki wywołujące uprzedzenia tylko w celach analitycznych można traktować oddzielnie. W praktyce życia społecznego wzajemnie się one bowiem przenikają, stanowiąc silne źródło stereotypów. Wyniki naszych badań potwierdzają występujące w Europie — niekiedy w skrajnych przypadkach — konflikty między grupami narodowościowymi i religijnymi.

Badania nasze potwierdziły utrzymujące się w większości polskich rodzin tendencje do świadczenia wzajemnej pomocy. Są one silne także w rodzinach zamieszkujących pozostałe regiony objęte badaniami. Można jednak postawić pytanie, czy dość silnie rozbudowane relacje pomocowe nie ograniczają się jedynie do kręgu własnej, mniej lub bardziej licznej rodziny? Czy więc w konsekwencji zjawisko to nie grozi zamknięciem się w kręgu rodzinnym, niedostrzeganiem potrzeb osób spoza grupy rodzinnej oraz ograniczeniem aktywności tylko i wyłącznie do wspierania własnych krewnych i powinowatych? U podstaw takiego zachowania może tkwić przekonanie o wrogości otoczenia zewnętrznego, tak silnie warunkowane przez całe dziesięciolecie sytuacją polityczno-społeczną, w jakiej przyszło żyć polskim, w tym również górnośląskim rodzinom. W skrajnej postaci, jaką mogą przybrać wskazane tendencje, głównym sposobem tworzenia wszelkich struktur stają się więzi rodzinne, co w konsekwencji prowadzi do podążania w kierunku społeczeństwa typu familiarystycznego.

Członkowie większości badanych rodzin często się kontaktują, pomagają sobie finansowo oraz w załatwianiu różnych spraw, udzielają emo-

cjonalnego wsparcia — a w razie potrzeby otaczają wzajemną opieką. Ze względu na taki wzór rodzinnych relacji należy mówić o przewadze rodzin charakteryzowanych często jako tradycyjne. Jednak zaobserwowane tendencje, związane z mniejszym odsetkiem pomagających sobie wzajemnie członków młodszych pokoleń, mogą wskazywać na osłabianie się rodzinnych więzów i rosnącą liczbę rodzin nuklearnych, coraz bardziej uniezależniających się od siebie. Kierunki zmian podobne do tych, zaobserwowanych w polskiej części badań, odnajdujemy także w pozostałych krajach objętych badaniami, a szczególnie ich nasilenie zauważalne jest w okolicach Hradec Králové w Republice Czeskiej. Znajdują tu odbicie współczesne dążenia, szczególnie młodszych pokoleń, do autonomizacji i indywidualizacji zarówno rodzin, jak i jednostek. Być może jednak tendencje te wiążą się po prostu ze stopniowym normalizowaniem się sytuacji społeczno-politycznej i ekonomicznej w naszych społeczeństwach, co w konsekwencji powoduje, że tak silne rodzinne wsparcie związane z przyjmowaniem przez grupę rodzinną swego rodzaju postaw obronnych, będących odpowiedzią na zagrożenia zewnętrzne, nie jest już koniecznością.

Tkwiący w śląskich, a także w wielu rodzinach krajów wyszehradzkich „tradycyjny” potencjał wzajemnej pomocy w ramach szeroko pojmowanej rodziny mógłby stanowić punkt wyjścia tworzenia rodzin, budujących więzi także w obrębie szerszych struktur społecznych. Mogłoby się to odbywać bez porzucania czy spływania dotychczasowych, silnych relacji wewnątrzrodzinnych, które stanowią niezaprzeczalny, cenny kapitał społeczny. Takiemu rozwojowi sytuacji sprzyja przyswajanie przez jednostki w procesie socjalizacji zdolności przyjmowania i udzielania wsparcia oraz budowania relacji międzyludzkich opartych na wzajemnym zaufaniu. Korzystne dla przekazywania takich wartości i wzorów zachowania są żywe kontakty i wzajemne wsparcie między pokoleniami, pozwalające na budowanie więzi w ramach szerszej grupy niż rodzina nuklearna.

Charakterystyczną cechą badanego środowiska rodzinnego jest również sposób organizacji czasu wolnego i rekreacji. Czas wolny, jakim dysponują dorośli członkowie rodzin, spędzają właśnie w kręgu rodziny nuklearnej lub rodziny rozszerzonej, w tym rodziny pochodzenia. Wakacje zarówno krajowe, jak i zagraniczne, wizyty w teatrze, kinie, wyjścia na koncerty są najczęściej realizowane w kręgu najbliższej rodziny.

W przeciwieństwie do tradycyjnych grup rodzinnych pełniących funkcje produkcyjno-konsumpcyjne współczesna rodzina jest przede wszystkim zorientowana na organizację konsumpcji zaspokajającej potrzeby jej członków. Kuchnia śląska charakteryzuje się wyraźną obecnością tradycyjnych potraw: rolad, modrej kapusty i klusek — zwyczajowych dań

świętecznych i niedzielnych obiadów, czy krupnioków i żymłoków — jako przykładu popularnych wyrobów rzeźniczych. Są one często eksponowane jako ważny składnik kultury regionalnej, ukazujący jej specyfikę, odmienną od kultur innych regionów, a jednocześnie podkreślający oryginalność walorów smakowych.

Ważnym wskaźnikiem troski o kondycję zdrowotną rodziny jest uprawianie sportu. Około połowa respondentów deklaruowała uczestnictwo w ćwiczeniach sportowych. Najpopularniejsze okazały się wycieczki rowerowe, czemu sprzyja ukształtowanie terenu okolic Rybnika, a także dobra infrastruktura sieci dróg rowerowych w regionie. Powszechne są także zajęcia w klubach fitness, co zresztą, jak pokazały badania, jest także popularne wśród rodzin w Czechach, na Węgrzech i Słowacji. Częste niegdyś w rodzinach śląskich „robótki”, czyli szydełkowanie, haftowanie i inne tego typu prace, powoli przestają być sposobami organizacji czasu wolnego. Z pewnym metaforycznym akcentem można powiedzieć, nawiązując do tytułu jednego z rozdziałów książki, że jeżeli sztrykowanie, to tylko w sieci. Oczywiście, nie jest tak, że prace domowe zarówno kobiet, jak i mężczyzn nagle zniknęły z repertuaru czynności domowych. Faktem jest jednak, że coraz wyraźniej w rytm życia rodzinnego, oprócz zadomowionego już telewizora, wkracza komputer i sieć internetowa. Powszechny dostęp do Internetu powoli łączy się również z rosnącymi kompetencjami korzystania z sieci. Jest to spowodowane przede wszystkim wzrostem wykształcenia, szczególnie wśród kobiet, które obecnie posiadają generalnie wyższy poziom wykształcenia niż mężczyźni.

Rodzina, jak pokazują nasze badania, jest dynamicznym ośrodkiem „podgrzewania aspiracji edukacyjnych”, zwłaszcza najmłodszego pokolenia, przygotowując je do zmieniającego się i podlegającego szybkiej restrukturyzacji środowiska gospodarczego. Zjawiska te obserwujemy we wszystkich czterech badanych środowiskach. Przeobrażeniom podlega również struktura zawodowa, chociaż nie aż tak dynamicznie, jak struktura wykształcenia. Jedną z najwyraźniejszych zmian jest częstsze podejmowanie aktywności zawodowej przez kobiety. Można powiedzieć, że rodzina sprzyja i promuje rozwój kapitału kulturowego najmłodszego pokolenia. Wyposażeni w dobry kapitał kulturowy, czyli wysoki poziom wiedzy i umiejętności jej innowacyjnej aplikacji w szeroko pojmowane segmenty życia społecznego, zwłaszcza w dziedzinie technologii, młodzi ludzie mogą efektywnie i efektownie uczestniczyć w budowaniu społeczeństwa wiedzy, liczącego się partnera na aeropagu europejskich regionów, narodów i państw.

Rodzina w „sercu” Europy nie jest wolna od kłopotów i kryzysów. Wciąż tkwi w niej jednak wielki kapitał tradycji stwarzający realne moż-

liwości aktywnego przewycięzania nowego etapu zagrożeń, spowodowanych nie tylko zmianami gospodarczymi i technologicznymi, nowymi zasadami organizacji i strukturyzacji społeczeństwa, powstawaniem społeczeństwa informacyjnego, ale także, a może nawet przede wszystkim, nowymi prądami w kulturze, które zdecydowanie i silnie stawiają na uwolnioną od małżeńskich zobowiązań jednostkę (kultura singli).

Spółeczeństwa o zawężonej reprodukcji demograficznej, oparte na systemie wartości społecznych preferujących konsumpcyjne postawy oraz hedonistyczny styl życia nie będą w stanie zapewnić ciągłości biologicznej ani kulturowej (przez kultywowanie bogatych tradycji europejskich) poprzez rodzinę, która nie będzie już spójną, zintegrowaną grupą społeczną¹. Spór o kształt rodziny, o jej pozycję i funkcje w życiu społecznym jest dzisiaj sporem o państwo i naród, o społeczeństwo regionalne oraz lokalną społeczność. Wizja zmian form rodziny rodzi nieuniknione pytanie o przyszłość europejskich społeczeństw i fundamentalne wartości kultury oraz przyszłe losy europejskiej cywilizacji.

¹ S. Wierzchosławski: *Rodzina w okresie transformacji*. W: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*. Red. P. Kryczka. Lublin 1997, s. 79.

Wojciech Świątkiewicz